

## **Oponentský posudek** **habilitační práce PhDr. Lucie Lackové, Ph.D.**

### **“Longitudinální výzkum protektivních faktorů resilience u vysokoškolských učitelů”**

vydané nakladatelstvím Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, Ostrava 2019.

Předložená monografie shrnuje výsledky výzkumné práce habilitantky v letech 2002 až 2019. Práce se věnuje longitudinálnímu pohledu na resilienci mladých vysokoškolských učitelů. Referovaný výzkum sleduje 51 účastníků výzkumu od studentských let do současnosti, v retrospektivě 13 až 18 let, kteří překonávají znevýhodnění způsobená problémy v primární rodině a jsou konfrontováni se zátěží profesní adjustace. Jedná se o zajímavé téma, realizované u pro habilitantku dostupné populace, otevírající také otázky specifčnosti a vlivu protektivních faktorů.

Hlavním přínosem práce je právě dlouhé longitudinální sledování účastníků, jehož teoretické odůvodnění autorka uvádí v závěru první teoretické kapitoly.

Práce v teoretické části ve třech kapitolách mapuje problematiku resilience a několik asociovaných konceptů (riziko, moudré jednání a flow). Na to navazuje výzkumná část práce, kde autorka popisuje svůj výzkumný přístup a prezentuje výsledky svého dlouhodobého zkoumání. V tomto smyslu tedy autorka zvolila tradiční formát habilitační práce. Na druhou stranu je třeba uvést, že práci vydala knižně, patrně tedy s přihlédnutím k širšímu potenciálnímu okruhu čtenářů, a to se z mého pohledu ukázalo jako nevýhoda, protože v zájmu čtivosti autorka dokumentuje svůj výzkum jen velmi spoře, jak podrobněji zdůvodním níže.

Po stručné charakteristice práce se nyní vyjádřím k dílčím částem podrobněji.

V Úvodu autorka naznačuje zaměření práce na problematiku nesnadného osamostatňování se mladých lidí z primární rodiny s problémy ve vztazích a komunikaci a na fenomén flow jako jeden z protektivních faktorů. Snad právě proto, že se jedná o knižní monografii, autorka jen volně komentuje obsah knihy a provedeného výzkumu, nepopisuje přesněji a jednoznačněji jeho cíl (později v práci nepřímě naznačuje, že v jejím kvalitativním přístupu k tématu bylo apriorní očekávání, že flow bude protektivním faktorem (viz rámcový okruh otázek na str. 102), že se zaměřovala na vnímané zátěžové situace a nechávala své téma postupně „růst a vynořovat se“ z výzkumu.

V první kapitole se autorka věnuje tématu resilience, nejprve představuje koncepty a modely (subkapitoly 1.1 a 1.2). Tato část je psána spíše slovníkovým způsobem, řazení je nepříliš srozumitelné. Občas se popisované přístupy věnují nikoli konceptu, ale rozvoji resilience (ICCB na str. 24), někdy mezitím hovoří jinak než vlastní stat' (Waaktar a Torgersen na str. 26; osobnostní vlastnost vs. schopnosti, resp. funkce chování). Biologický koncept resilience je podle mého názoru zpracován až příliš epizodicky; bez vyjasnění jsou zde míseny informace vztahující se k SAM a HPA reakci na stres a jejich vztah k resilienci není popsán. V této části je i více překlepů, některé prameny jsou nesprávně citovány nebo chybí (Cohler, 1995 namísto Cohler, Scott, Musick, 1995 nebo chybí Cohler, 1995?), není ustálené uvádění jmen autorů (někdy jen příjmení, jindy s křestním jménem).

V subkapitole 1.3 se autorka posouvá k moudrému jednání, ale není příliš zdůvodněno proč právě k němu, nepochybně lze hovořit i o jiných projevech resilientních osobností. Následně se v subkapitole 1.4 opět vrací k resilienci, jejímu longitudinálnímu zkoumání. Subkapitola

1.4.3. „Kritické zhodnotenie nahliadania na resilienciu“ je nepříliš pochopitelně podřazena pod kapitolu 1.4. (longitudinální výzkum E. Werner) a je spíše shrnutím prezentovaného než kritickou analýzou.

V druhé kapitole se autorka zabývá rizikem a resiliencí (v osnově knihy jí utekly názvy podkapitol 2.1 a 2.2). Po velmi stručném popisu modelů rizika podle Keogha přechází k tématu riziko a rodina, text zde ale uhýbá k učebnicovému popisu rodiny jako systému rolí, procesů a atributů, o riziku (ve vztahu k resilienci rodiny) se zde příliš nedozvídáme. Podobně je tomu u subkapitoly 2.3, kde riziko nestability citové vazby pro resilienci opět autorka nijak nekommentuje, popisuje citovou vazbu a její podoby a nechává na čtenáři, aby mezi řádky tušil; pouze naznačuje reakce lidí s různou citovou vazbou na konflikt.

Třetí a závěrečná teoretická kapitola je věnována protektivním faktorům a zdrojům resilience. Po stručném utřídění těchto faktorů se po zbytek kapitoly věnuje fenoménu flow. Shrnutí, nebo kritická diskuse vlastní pozice nebo implikací pro vlastní výzkum, podobně jako u kapitoly 2, postrádám.

Výzkumná část tvoří zhruba polovinu monografie a začíná popisem výzkumného záměru a cílů. Tato část je popsána srozumitelně, ale pokud autorka zaměřuje výzkumnou pozornost na změny v reakcích probandů na zátěž, na jejich vyrovnávání se se zátěží z primárních rodin a zdůrazňuje vývojový pohled, postrádám takové téma v teoretické části práce (toto téma vyrovnávání se s deprivací, resp. subdeprivací je v našich zemích zpracováno, i když ne u dospělých).

Dále autorka popisuje výzkumný soubor a jeho konstituování. Kladu si otázku, nakolik heterogenita souboru – rozdílný věk na vstupu, rozdílné kultury, rozdílní tazatelé, rozdílné délky zkoumání – ovlivňuje získané nálezy. Autorka to nekommentuje (možná opět s ohledem na běžného čtenáře monografie), pro účely posouzení kvality výzkumu by však takové informace byly velmi žádoucí. Stejně tak by bylo namístě zdůvodnit, jak se volba souboru vztahuje k obecně formulovaným cílům. Skutečně lze na základě zkoumání osob se zátěží z primární rodiny odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, která je položena obecně: „Ktoré protektivne faktory sa podieľajú na vytváraní osobnostnej odolnosti v zmysle resilience osobnosti u vysokoškolských učiteľov?“

Podobný problém obecnosti a konkrétnosti vidím u popisu kvalitativního přístupu, resp. integrovaného výzkumu, kdy je v knize mnoho textu v obecné rovině ale velmi málo specifických informací o tom, jak autorka kvalitativní data analyzovala, jak konstruovala svoji teorii.

Výsledky výzkumu jsou prezentovány ilustrativním způsobem, jako synopse kazuistik vždy dvou účastníků z jednotlivých zahrnutých zemí (v případě Chile tedy celý podsoubor). Autorka uvádí, že jejich spisy tvořily řádově stovky stránek, synopse ale působí velmi schematicky, interpretačně (bohužel nejsou k dispozici žádné přílohy, které by poskytly více informací).

Poté v kapitole 5.2 autorka přistoupila k prezentování kódování a tvorbě teorie. Opět – o kódech, kategoriích i způsobu vyvozování teorie se dozvíme velmi málo, tato část je prezentována spíše k uvěření než k ověření, standardy reportování kvalitativních studií (např. Standards for Reporting Qualitative Research (SRQR) nezohledňuje. Poněkud se ztrácím v odlišení příčinných podmínek č. 2 a kontextu v autorčině modelu, částečně se mi překrývají, možná je to jen neporozuměním, ale kniha žádnou oporu pro dohledání kategorizovaných významů neposkytuje.

V základní teorii autorky (str. 167) se uvádí, že fenomén flow účastníkům umožňuje oprostít se od problematických událostí a udržet si psychickou odolnost. V předchozích stránkách (synopsích kazuistik) pro to nenacházím oporu, ještě na předchozí straně je flow uveden jako příklad protektivních faktorů, nikoli jako ten, který má popsany oprostující a

udržující dopad. Stejně tak mi není jasné, proč se v teorii neobjevuje čas jako důležitý aspekt osobního zrání a vývoje. Skutečně se získávání zkušeností s různými formami zátěže a s jejich zvládnutím (co tě nezabije, to tě posílí) nijak nepromítá do změn v reakcích účastníků na zátěž? Ta je ovlivněna jen náhradním rodičovským vzorem, sociální oporou a flow?

V části knihy Diskuse se autorka vrací k organizaci výzkumu a zmiňuje náročnost a obtížnost longitudinálního shromažďování výpovědí účastníků. Nově se tu objevuje informace o tom, že optimální struktury a délky rozhovoru bylo dosaženo u cizojazyčných účastníků zhruba po 14 rozhovorech. To je při frekvenci 4 rozhovory ročně zhruba po 3,5 letech. Nabízí se otázka, nakolik jsou tedy získávaná data od různých skupin účastníků porovnatelná co se týče jejich výpovědní hodnoty. Diskuse je spíše komentářem k výzkumu a jeho výsledkům, doplňuje důležité informace o probandech a jejich zvládnutí zátěže, které by spíše slušely kapitole Výsledky. Naopak oproti očekávání Diskuse bohužel příliš nerozebírá limity použitého designu a jejich vliv na formulované nálezy.

Závěr knihy znovu označuje za nejvýznamnější protektivní faktor v životě účastníků výzkumu stav flow. Přidává další konstatování, pro která jsem nenalezla v knize oporu, že víc než kulturní kontext, v němž účastníci žili, ovlivnila jejich resilienci primární rodina. To je na jedné straně očekávatelný výsledek, ale na druhé straně překvapuje argumentace, že takový závěr lze vyvodit z faktu, že mezi jednotlivými ve výzkumu zastoupenými národy nebyly významné rozdíly v reakcích na zátěžové situace. Obávám se, že v tomto pohledu na získaná data, podobně jako ve vyhledávání nejčastějších situací a nejsilnějších protektivních faktorů, autorka vklouzla do kvantitativního uvažování o svých datech, které je poněkud problematické (například z Chile jsou 2 účastníci, z ČR 21; rozhovory se lišily formou – od autentického rozhovoru po písemné zadání, hloubka a délka rozhovorů se výrazně lišila, žádná kvantifikace otevřených kódů nebyla prezentována apod.). Vzhledem k povaze dat působí provedené kvantifikace a generalizace poněkud nepodloženě.

V celkovém shrnutí předložené práce musím znovu zdůraznit skutečnost, že kniha není vybavena potřebnými přílohami, které by podložily v textu komentované analýzy a umožnily čtenáři posoudit kvalitu shromážděných dat, vyvozených závěrů a případně replikovat postupy autorky.

Přestože chápu, že to patrně vychází ze snahy publikovat knihu v přiměřeném rozsahu a nezahrnující běžného čtenáře množstvím detailů, domnívám se, že pro účely habilitace je třeba takové svědectví o výzkumné práci habilitantky předložit.

Předložená práce podle mého názoru nesplňuje požadavky standardně kladené na habilitační spis. Nezpochybnují tímto konstatováním výzkumnou práci autorky, ale způsob jakým ji prezentuje. Domnívám se, že by autorka měla předložit spis doplněný o potřebné informace o datech, analýzách a vyvozování závěrů.

Pokud se komise přikloní k tomu, aby habilitantka přistoupila k obhajobě na základě předložené monografie, považuji za nezbytné, aby se v rámci obhajoby vyjádřila k výše zmíněným výhradám.

### **Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce:**

1. Jak bylo prováděno otevřené kódování a kategorizace kódů? Jak byly vyvozovány příčinné podmínky a kontext jevu? Měnilo se nějak konstituování teorie v průběhu času, nebo vše bylo analyzováno až po ukončení 18 letého sběru dat?

2. Nakolik mohly rámcové otázky rozhovorů, zaměřujících pozornost účastníka explicitně na stavy flow ovlivnit výpovědi účastníků a následné interpretace významnosti tohoto protektivního faktoru.
3. Jak byste komentovala roli času, resp. vývojového zrání osobnosti (vývojové úkoly končící adolescence, rané dospělosti atd.) ve vašem výzkumu?

## **Závěr**

Habilitační práce PhDr. Lucie Lackové, PhD. v předložené monografické podobě **nesplňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Pedagogická psychologie.

V Českých Budějovicích, 8.10. 2020

prof. PaedDr. Iva Stuchlíková, CSc.